

Ryszard Kapuściński

Utazások Hérodotoszal

V.

Az istenek származásáról

Otthagynom most Tomüriszt a halottakkal betérített harcmezőn, a legyőzött, ugyanakkor győztes, a kétségbeesett, ugyanakkor diadalmas Tomüriszt – az ázsiai sztyeppék rendíthetetlen, tüzes Antigonéját; szerkesztőségi szobámban a fiókba dugom Hérodotoszt, aztán nekilátok, és olvasni kezdem a legfrissebb táviratokat, amelyeket a Reuter és az Agence France Presse kínai, indonéziai, szingapúri és vietnami tudósítói küldtek. Jelentéseikből megtudom, hogy a vietnami partizánok Bing Long mellett megint összecsaptak Ngo Dinh Dien csapataival (a csata kimenetele és az áldozatok száma ismeretlen), hogy Mao Ce-tung új kampányt hirdet: vége már a száz virág politikájának, most az értelmiség átnevelése a legfőbb feladat – aki írni, olvasni tud (hirtelen hátránnyá válik ez a képesség), azt kényszermunkára küldik falura, ahol az eke mellett vagy az öntözőárkok ásása közben majd megszabadul liberális százvirágos ábrándjaitól, és megismeri az igazi proletár-földműves életet; megtudom továbbá, hogy Szukarno indonéz elnök, az új pancsa szila politika egyik ideológusa felszólította a hollandokat, hogy hagyják el az ő országát – egykori gyarmatukat. Nem sok mindent lehet ezekből a rövid hírekből megtudni, hiányzik a megfelelő kontextus, és az a valami, amit *couleur local*nak nevezhetnénk. Legkönnyebben talán még a pekingi egyetem professzorait tudom magam elé képzelni, amint a hidegben egy teherautón kucorognak, s azt sem tudják, hova mennek, mert hűvös van, és pára borítja szemüvegüket.

Igen, Ázsiában állandóan történik valami, és kolléganóm, aki a távirati irodák jelentéseit hordja szét a szerkesztőségben, újabb és újabb adagokat rak az íróasztalomra. Néha mégis azon kapom magam, hogy figyelmem egyre inkább egy másik kontinens, Afrika felé fordul. Afrikában – ugyanúgy, mint Ázsiában – állandó a nyugtalanság: forrongások, felkelések, lázadások, zavargások mindenütt, mivel azonban ez a kontinens közelebb fekszik Európához (csupán a Földközi-tenger választja el a két földrészt), a zűrzavar hangjai kivehetőbbek, mintha csak innen, a szomszédból jönnének.

Afrika fontos szerepet játszott: megváltoztatta a világ hierarchiáját, segített az Új Világnak abban, hogy megelőzze, legyőzze a Régit. Azzal, hogy munkaerőt

biztosított az Új Világnak – s tette mindezt több mint három évszázadon át –, gyarapította annak vagyonát, építette hatalmát. Aztán, elveszítve legjobb, legerősebb és legkitartóbb embereinek több nemzedékét, az elnéptelenedett és kimerült kontinens az európai gyarmatosítók könnyű prédájává lett. Most azonban ébredni kezdett letargiájából, és erőt gyűjtött, hogy kivívja függetlenségét.

Afrika azért is vonzott, mert Ázsia kezdettől fogva nagyon bátortalanná tett. Az indiai, a kínai, a nagy sztyeppei civilizációk hatalmas óriások voltak a szememben, úgy éreztem, egy egész élet kevés lenne ahhoz, hogy bármelyikhez is akár csak közel kerüljön az ember, az alaposabb megismerésről már nem szólva. Afrikát ezzel szemben szétdaraboltabbnak, differenciáltabbnak, a maga nagyságában is miniatürizálnak, s így megfoghatóbbnak, megközelíthetőbbnek láttam.

Évszázadok óta mindenkit vonzott egyfajta, a kontinenst körülengő titokzosság – az, hogy Afrikában lennie kell valami egyedi, rejtett dolognak, valamiféle, a sötétségben fel-felcsillanó pontnak, amelyhez csak nehezen vagy egyáltalán nem lehet eljutni. És titokban természetesen mindenki arra törekedett, hogy megtalálja, felfedezze ezt *a valamit*.

Hérodotoszt is izgatta ez a kérdés. Azt írja, hogy sok mindent megtudott Kürénéből érkezett emberektől, akik elmondták, hogy jártak Ammón jóshelyén, s beszélgettek Etearkhosszal, az ammóniosz nép királyával is. Beszélgetésük során sok egyéb között a Nílus is szóba került, és hogy senki sem tudja, hol vannak a forrásai. Ekkor Etearkhosz megemlítette, hogy egyszer naszamón törzsbeli emberek jöttek hozzá (ez a nép Libüában a Szürtisznél és a Szürtisztól keletre eső vidéken lakik). Amikor a Nílus forrásai felől kérdezték őket, elmondták, hogy voltak náluk olyan féktelen emberek – hatalmas férfiak szilaj gyermekei –, akik férfivá serdülvén a legvakmerőbb dolgokra vállalkoztak. Ötöt kisorsoltak maguk közül, hogy kutassák át Libüa pusztaságait, hátha többet megtudhatnak azoknál, akik eddig a legmesszebb jutottak. Mert Libüának azt a részét, amelyik az északi tenger mellett Egyiptomtól a Szoloeisz-hegyfokig terjed, ... mindenütt libüaiak, valamint különböző helyi törzsek lakják... A tenger mellett, s a tengertől beljebb lakó népeken túl azonban Libüa tele van vadállattal, a vadállatok földjén túl pedig homokos a vidék, vízben szegény, teljes pusztaság. Az ifjak tehát, kiket társaik küldtek, miután jól ellátták magukat étellel-itallal, először az emberek lakta területeket járták be, majd eljutottak a vadállatok földjére, ahonnan továbbhatoltak előre, a nyugatra fekvő pusztaságba. Sok napon át vándoroltak már a homokos vidéken, amikor egyszerre fákat pillantottak meg a síkságon, akkor odamentek, és szakítottak a fák gyümölcséből. De közben kis termetű, még a közepes magasságú embereknél is jóval alacsonyabb férfiak rontottak rájuk, elfogták, és magukkal vitték őket. Ők nem ismerték a naszamón törzs nyelvét, azok meg az övékét. Óriási mocsarakon vezették át őket, végül egy városba értek, ahol mindenki ugyanolyan fekete bőrű és apró termetű volt. A város mellett nagy folyó folyik nyugatról keletre, és krokodilok láthatók benne.

Ez a részlet Hérodotosz második könyvéből származik – egyiptomi utazásáról számol itt be. Ebben a jó hetvenoldalnyi szövegben megfigyelhetjük a nagy görög történetíró munkamódszerét.

Hogyan dolgozik Hérodotosz?

Vérbeli riporterrel van dolgunk: vándorol, nézelődik, beszélget, figyel, hogy aztán följegyezze vagy egyszerűen csak megjegyezze azt, amit megtudott, amit látott.

Hogyan utazik? Ha szárazföldön, akkor lovon, öszvéren vagy számaron, de leggyakrabban gyalog, ha vízen, akkor bárkán vagy hajón.

Egyedül van, vagy rabszolgát is visz magával? Nem tudjuk, de akkoriban mindenki, aki megengedhette magának, rabszolgával utazott. A rabszolga cipelte az úti csomagot, a vizeztömlőt, az elemóziás tarisznyát, az írószerszámokat – papirusztekercset, agyagtáblát, ecseteket, íróvesszőket, tintát. A rabszolga útitárs is volt – a nehéz körülmények kiegyenlítették az osztálykülönbségeket –, biztatta, védelmezte urát, érdeklődött az útirány felől, nyelvet fogott. Könnyen elképzelhetjük, hogy a mindenre kíváncsi, romantikus, öncélú tudásvágygal átítatott, fölösleges, a semmire sem jó dolgokat szorgalmasan kutató Hérodotosz és a mindennapi, földi, a létszükséglettel összefüggő dolgokat intéző rabszolgája között hasonló lehetett a viszony, mint Don Quijote és Sancho Pansa között, mintha a későbbi kasztíliai páros ógörög változatával volna dolgunk.

A rabszolgán kívül útikalauzt és tolmácsot is szokás volt vinni az útra. Hérodotosz csapata tehát rajta kívül még legalább három emberből állt. Gyakran előfordult azonban az is, hogy az utazókhoz ugyanabba az irányba tartó más vándorok is csatlakoztak.

A nagyon meleg egyiptomi éghajlat alatt reggel tanácsos utazni. A vándorok tehát pirkadatkor kelnek, megreggeliznek (búzálisztból készült lepényt, fűgét és sajtot esznek, hozzá vízzel hígított bort isznak – ekkor még szabad bort inni, az iszlám majd csak ezer év múlva tör be), aztán útnak indulnak.

Hérodotosz vándorlásának célja az, hogy új információkat gyűjtsön a kismelt országról, annak lakóiról, szokásairól, vagy az, hogy ellenőrizze a meglévő adatok helyességét. Hérodotosz ugyanis nem elégszik meg azzal, amit valaki mondott neki, igyekszik ellenőrizni, összevetni a hallottakat, hogy kialakíthassa saját véleményét.

Ezúttal is ez a helyzet. Amikor Egyiptomba érkezik, Pszammétikhosz király már százötven éve nem él. Hérodotosz megtudja (de lehet, hogy már Görögországban hallotta), hogy Pszammétikhosz *bizonyoságot szeretett volna arról, hogy kik voltak az első emberek*. Az egyiptomiak úgy gondolták, hogy ők voltak, Pszammétikhosz azonban, jóllehet Egyiptom királya volt, kételkedett ebben. Megparancsolja hát egyik pásztorának, hogy két újszülött gyermeket a néptelen hegyekben neveljen fel. Aztán ha majd kimondják az első értelmes szót, az lesz a bizonyíték, hogy az a nép a világ legősibb népe, amelyik ezen a nyelven beszél. Amikor a gyerekek kétévesek lesznek, ha enni akarnak, ezt kiáltják: „bekosz!”, ami is a phrügek (frígek) nyelvén kenyeret jelent. Pszammétikhosz tehát kihirdeti, hogy a világ első népe a phrüg nép volt, s csak utánuk jöttek az egyiptomiak, s ezzel a pontosítással rászolgált arra, hogy neve bekerüljön a történelembe. Pszammétikhosz kutatásai Hérodotoszt azért is érdeklik, mert azt bizonyítják, hogy az egyiptomi király ismeri a történelem megingathatatlan törvényét, amely kimondja, hogy aki nagyra tör, az megaláztatik: ne légy mohó, ne tolakodj előre,

örizd meg a mértéket és az alázatot, mert utolér a Sors büntető keze, amely levágja a többiek fölé emelkedő gőgösök fejét. Pszammétikhosz el akarta háritani ezt a veszélyt az egyiptomiak feje fölül, s az első sorból a másodikba tolta őket: a phrügök voltak az elsők, ti pedig csak utánuk jöttetek.

Más egyebet is hallottam azonban Memphiszben, amikor Héphaisztosz papjaival társalogtam, és emiatt Thébaiba és Héliopoliszba is elmentem, hogy megtudjam, vajon az itteni papok beszéde megegyezik-e a memphisziekével. Sokat utazik tehát, hogy ellenőrizzen, összevessen, pontosítson. Hallgatja, amit a papok Egyiptomról, annak méreteiről és kialakulásáról mondanak, s így kommentálja a hallottakat: Véleményem szerint is megfelel az igazságnak, amit országukról beszélnek. Mindenről megvan a saját véleménye, és mások elbeszéléseiben ennek megerősítését keresi.

Hérodotoszt leginkább a Nílus kápráztatja el – a hatalmas és titokzatos folyó rejtélye. Hol vannak a Nílus forrásai? Honnan veszi a vizét? Honnan hozza az iszapot, amellyel termékennyé teszi ezt a hatalmas országot? *Bárkivel beszéltem a Nílus forrásairól, egyetlen egyiptomi, libüai vagy hellén sem állította, hogy biztosat tudna felőlük. Hérodotosz ezért maga indul útnak. Így hát, hogy pontosabb értesüléseket szerezzek, magam mentem fel egészen Elephantiné városáig, a feljebb fekvő vidékről azonban már csak hallomásból tudok egyet s más. Elephantiné felett a táj oly meredeken emelkedik, hogy a hajók mindkét oldalára kötelet erősítenek, és úgy vontatják, mint az ökrök a szekeret. Ha a kötél elszakad, a hajót a víz erős sodra elragadja. Ezen a vidéken négy napig tart a hajóút, s a Nílus úgy kanyarog, mint a Maiandrosz. Innen még két hónapig kell fölfelé haladni, hogy egy nagy városba érjünk, amelynek Meroé a neve.... de a (folyó) felsőbb szakaszáról senki sem tud bizonyosat, mert a vidék lakatlan a forráság miatt.*

Hérodotosz itt félreteszi a Nílust, a folyó forrásvidékének titkait, a víz áradásának és apadásának rejtélyét, és az egyiptomiakat, az életmódjukat, szokásaikat kezdi alaposabban szemügyre venni. Megállapítja, hogy szokásaik és törvényeik is szinte teljesen eltérnek más népek szokásaitól és törvényeitől.

És mindent figyelmesen, aprólékosan feljegyezz:

Náluk ugyanis a nők járnak a piacra és kereskednek, a férfiak pedig otthon maradnak és szövessel foglalkoznak... Itt a terhet a férfiak a fejükön hordják, a nők a vállukon, és a nők állva, a férfiak pedig guggolva vizelnek. Szükségüket benn a házban végzik el, de az utcán étkeznek, azt adva okául, hogy a rútt dolgokat otthon kell elvégezni, a kevésbé rúttakat nyilvánosan. Papi szolgálatot egy nő sem végez, sem férfi-, sem nőisten mellett, mindkettőnél csak férfiak lehetnek a papok. A fiúkat, ha maguktól nem hajlandók rá, nem kötelezik, hogy szüleiket eltartsák, a lányoknak azonban akkor is kötelességük, ha nem akarják. Az istenek papjai máshol megnövesztik a hajukat, Egyiptomban leborotváltják... Más emberek külön élnek jószágaiktól, az egyiptomiak viszont együtt élnek állataikkal.... A kovászt lábukkal dagasztják, az agyagot azonban kézzel gyúróják, és a trágyát összeszedik. A nemzőszervüket más népek a természet szerint hagyják, az egyiptomiak viszont, és akik eltanulták tőlük, körülmetélik.

És így sorolja egyre tovább az egyiptomi szokásokat és viselkedési formákat, amelyek a messziről jött vándort általában megdöbbenetik másságukkal, egyediségükkel és kizárólagosságukkal. Hérodotosz erre ezt mondja: nézzétek csak,

ezek az egyiptomiak és mi, hellének annyira mások vagyunk, s mégis olyan jól tudunk együtt élni (Egyiptom ekkoriban tele van görög telepekkel, kolóniákkal, amelyeknek lakói barátságban élnek együtt a helyiekkel). Igen, Hérodotosz ilyen, sosem háborodik fel, nem ítéli el a másságot, inkább arra törekszik, hogy megismerje, megértse, ábrázolja. Az egység? Csupán arra szolgál, hogy hangsúlyozza az egységet, annak életerejét, gazdagságát.

Történésünk közben állandóan visszatér már-már rögeszmés nagy szenvedélyéhez, nevezetesen ahhoz, hogy honfitársainak szemére vesse a gőgöt, önteltséget, beképzeltséget, azt, hogy meg vannak győződve saját magasabbrendűségükről (a görögökből származik például a „barbarosz” kifejezés, amely a nem görögül beszélő, értelmetlenül makogó, vagyis alacsonyabb rendű, hitványabb embert jelölte). A görögök ezt az önteltségre való hajlamot később más európaiakba is beoltották, s ez ellen küzd lépten-nyomon Hérodotosz. E cél érdekében, összehasonlítandó a görögöket és egyiptomiakat, mintha szándékosan utazna Egyiptomba, hogy ott gyűjtson anyagot és bizonyítékokat mérsékelt filozófiájának, szerénységének és józan bölcsességének alátámasztására.

A kutatást alapvető, transzcendens kérdéssel kezdi – honnan vették a görögök az isteneiket? Honnan származnak azok? – Hogyhogy honnan? – válaszolják a görögök –, hisz’ azok a mi isteneink! – Dehogy – mondja erre szentségtörő módon Hérodotosz –, mi az egyiptomiaktól vettük át isteneinket!

Milyen jó, hogy mindezt olyan világban jelenti ki, amelyben még nincs tömegtájékoztató, s véleményét csupán maroknyi ember hallja vagy olvassa. Ha nézetei szélesebb körben terjedtek volna, azonnal megkövezték vagy máglyára küldték volna a nagy görögöt! Mivel azonban premediális időkben él, biztonságosan jelentheti ki, hogy *...az emberek közül először az egyiptomiak szerveztek vallási összejöveteleket, felvonulásokat és könyörgő körmeneteket, s mindezt tőlük vették át a hellének. A nagy görög héroszról, Héraklészről is megállapítja: ...a Héraklész nevet nem az egyiptomiak vették át a hellénektől, hanem a hellének az egyiptomiaktól... Ezt sok más mellett azzal is bizonyítani tudom, hogy Héraklész szülői, Amphitrión és Alkméné egyiptomi származásúak voltak... Nyilvánvaló hát, hogy Héraklész ősi egyiptomi isten. Mint ők maguk állítják, tizenhétezer év telt el Amaszisz uralkodásáig, amidőn nyolc istenük száma tizenkettőre emelkedett, s úgy tartják, hogy Héraklész is ezek között van. Minthogy pedig e dolog felől, amennyire lehetséges, bizonyosságot akartam szerezni, elhajóztam a fonikiai Türoszba is, mert hallottam, hogy ott egy Héraklésznek szentelt templom található. Láttam is, telve van drága fogadalmi ajándékokkal. Van itt két oszlop is, az egyik aranyból, a másik smaragdból, s éjszaka csak úgy ragyog mindkettő. Beszélgettem a papokkal is, kérdeztem őket az istenről, meg arról, hogy milyen régen alapították ezt a szentélyt, de úgy találtam, hogy válaszaik nem egyeznek a hellénekével...*

Ezekben a kutatásokban a világi jelleg a legmeglepőbb, az, hogy alapvetően hiányzik belőlük a szentség, s a hozzá társuló fennkölt, kenetteljes stílus. Ebben a történelemkönyvben az istenek nem elérhetetlen, végtelen hatalmú, földöntúli lények – a vita tényszerűen, adott téma körül forog: ki találta ki az isteneiket, a görögök vagy az egyiptomiak?

Kilátás a minaretből

Hérodotosznak a földijeivel folytatott vitája nem önmagára az istenek létezésére vonatkozik (ezek nélkül a Felsőbbrendű Lények nélkül a mi görögünk valószínűleg nem is tudta volna elképzelni a világot), hanem arra, hogy ki kölcsönözte kitől az istenek nevét és ábrázolását. A görögök azt állították, hogy isteneik az ő ősi világuk részei, abból származnak, Hérodotosz viszont azt igyekszik bebizonyítani, hogy egész panteonjukat, de legalábbis annak jelentős részét, az egyiptomiaktól vették át.

S itt, hogy alátámassza érvelését, megdönthetetlen – véleménye szerint megdönthetetlen – bizonyítékra: az időre, a keletkezésre, az életkorra hivatkozik, s felteszi a kérdést, hogy melyik kultúra az ősbibb, a görög vagy az egyiptomi? És mindjárt válaszol is: *Valami olyasmit csináltak velem a papok, mint egykor Zeusz thébai papjai a történetíró Hekataiosszal, aki a családfájáról szólva kijelentette, hogy tizenhatodik őse isten volt – igaz, én egy szót sem ejtettem a családfámról. Bevezettek a templom nagy csarnokába, s ott megmutattak annyi óriási faszobrot, amennyit már említettem... mind a háromszáznegyvenöt pirómiszt* (magyarázatként: Hekataiosz görög volt, a pirómisz nevű óriási szobrok pedig egyiptomiak, s mindegyik egy-egy nemzedéket szimbolizál). Nézzétek hát, görögök, mondhatta Hérodotosz, a mi családfánk alig tizenöt emberöltőnyire nyúlik vissza, az egyiptomiaké viszont háromszáznegyvenöt nemzedéknyire. Akkor hát ki vette át kitől az isteneit, ha nem mi a nálunk sokkal ősbibb egyiptomiaktól? S hogy még érthetőbbé tegye honfitársai előtt a két népet elválasztó időbeli szakadékot, pontosítja érvelését: háromszáz emberöltő tízezer évet jelent, mert három emberöltő tesz ki egy évszázadot. Mindehhez hozzáfűzi az egyiptomi papok állítását, miszerint ebben az időszakban egyetlen új isten sem jelent meg emberi alakban. Így tehát – vonhatta le a végkövetkeztetést Hérodotosz – a sajátjainknak tartott istenek Egyiptomban már több mint tízezer éve léteztek!

Ha azonban elfogadjuk, hogy Hérodotosznak igaza van, és hogy nemcsak az istenek, hanem az egész kultúra is Egyiptomból (azaz Afrikából) jött Görögországba (azaz Európába), akkor felállíthatjuk azt a tézist, hogy az európai kultúra gyökerei nem is európaiak (ebben a kérdésben egyébként két és fél ezer éve folyik a vita, amelyet átítat az ideológia és a különféle érzelmek). Ne lépünk hát erre az aknamezőre, figyelmünket irányítsuk inkább arra, hogy Hérodotosz világában az egymás mellett létező számos kultúra és civilizáció között nagyon változatosak a viszonyok: találkozhatunk olyan esetekkel, amikor egyik civilizáció konfliktusba keveredik egy másikkal, ugyanakkor vannak civilizációk, amelyek a többiekkel békében élnek, kicserélik egymás közt a tapasztalataikat, s így kölcsönösen gazdagodnak. Mi több, vannak olyan civilizációk is, amelyek korábban harcban álltak egymással, most viszont együttműködnek, hogy holnap talán újra háborúskodásba kezdjenek. Vagyis Hérodotosz számára a világ kulturális sokszínűsége élő, lüktető szövedék, amelyben semmi sincs egyszer s mindenkorra meghatározva, hanem szüntelenül alakul, formálódik újabb és újabb összefüggéseket, viszonyokat teremtve.

1960 – ekkor látom először a Nílust. Este pillantom meg, amikor repülőgé-
pünk Kairóhoz közeledik. Magasból ebben az órában úgy fest a folyó, mint
fekete, csillogó, ágas-bogas fatörzs, amelyet utcai lámpák fény girlandjai és a
hatalmas, forgalmas város tereinek világos rozettái öveznek.

Kairó ezekben az években a harmadik világ felszabadítási mozgalmának
központja, számos olyan ember lakja, akik rövidesen új államok elnökei lesznek.
Különbéféle afrikai és ázsiai antikolonialista pártoknak is itt van a székhelyük.

Kairó egyúttal a két évvel korábban (Egyiptom és Szíria egyesüléséből) létre-
jött Egyesült Arab Köztársaság fővárosának szerepét is betölti. Az állam elnöke
a 42 éves Gamal Abden-Nasszer ezredes, ez a természetes, masszív, uralkodásra
termett, karizmatikus egyiptomi. 1952-ben az akkor 34 éves Nasszer katonai
államcsínyt hajtott végre, megdöntötte Faruk király uralmát, majd négy évvel
később, már államelnökként, ő került Egyiptom élére. Hosszú ideig erős belső
ellenzéke volt: egyfelől a kommunisták harcoltak ellene, másfelől az iszlám
fundamentalisták és terroristák Muzulmán Testvérek nevű szervezete. Nasszer
óriási létszámú rendfenntartó gárdával védekezett ellenük.

Reggel fölkeltem, elindultam a jókora távolságra fekvő belváros felé. Szállodám
a Zamalek nevű, eléggé jómódú, polgári negyedben állt, amelyet valamikor első-
sorban külföldieknek építettek, ekkor azonban már a legkülönbélebb emberek
lakták. Mivel tudtam, hogy a szállodában kutakodni fognak a bőröndömben,
úgy döntöttem, hogy a benne lévő üres pilzneres sörösüveget kiviszem, és
útközben majd kidobom (ekkoriban Nasszer, a hithú mozlim, antialkoholista
kampányt folytat). A sörösüveget, hogy ne lássák, egy szürke papírzacskóba tet-
tem, és kimentem az utcára. A korai óra ellenére már forró, párás volt a levegő.

Körülnéztem, hogy hol van egy szeméttartó. Tekintetem azonban a szálloda
ajtájában kisszéken üldögélő őr tekintetével találkozott. Engem figyelt. Eh,
gondoltam, nem dobom ki itt, előtte az üveget, mert még belenéz a szemetesbe,
megtalálja az üveget, és följelent a szállodai rendőrségen. Kicsit tovább sétáltam,
és akkor észrevettem egy üres ládát. Már majdnem beledobtam az üveget, ami-
kor megpillantottam két, hosszú galabiét viselő férfit. Egymással beszélgettek,
de már fölfigyeltek rám. Nem, nem dobhattam ki az üveget a szemük láttára,
biztosan meglátnák, ráadásul a láda nem arra való, hogy szemetet dobjanak
bele. Tétovázás nélkül lépdeltem tovább, amikor megláttam egy szemetest,
csak hogy azt is észrevettem, hogy a közeli kapu előtt egy arab üldögél és engem
bámul. Nem, gondoltam magamban, nem kockáztathatok, nagyon gyanakvó a
tekintete. Mentem hát tovább, kezemben az üveget rejtő zacskóval, mintha mi
sem történt volna.

Nem messze volt egy kereszteződés, amelynek közepén egy gumibottal és síp-
pal felszerelkezett rendőr állt, az egyik utcasarkon pedig egy ember üldögélt és
engem nézett. Észrevettem, hogy csak egy szemére lát, de azzal olyan erőszakos-
an, olyan tolakodóan bámult, hogy kellemetlen érzés fogott el, sőt kezdtem attól
tartani, hogy rám parancsol, mutassam meg, mi van a zacskóban. Sietősre fogtam
hát a dolgot, hogy eltűnjek a szemé elől, s tettem mindezt annál szívesebben,

mivel a közelben földeregett előttem egy szemetes. Sajnos a szeméttárolótól nem messze, egy csenevész fa árnyékában idős férfi üldögélt, és engem figyelt.

Ekkor az utca elkanyarodott, de a kanyaron túl ugyanaz volt a helyzet. Sehol sem tudtam kidobni az üveget, mert bárhova néztem, mindenütt rám szegeződő pillantásokkal találkoztam. Az úttesten autók haladtak, szamarak húztak áruval megrakott kocsikat, merev lábakkal tevék lépdeltek, de mindez mintha egy másik síkon, rajtam kívül zajlott volna, miközben engem folyton szemmel tartottak mindenféle emberek, akik álltak, üldögéltek (leggyakrabban üldögéltek), sétálgattak, társalogtak, és közben azt nézték, mit csinálok. Idegességem nőttön-nőtt, egyre jobban izzadtam, a papírzacskó átnedvesedett, félfő volt, hogy az üveg kiesik belőle, és csörömpölve széttörik a járdán, amivel még inkább fölkelti a járókelők érdeklődését. Végképp nem tudtam, mit tegyek, visszamentem hát a szállodába, és az üveget a bőröndömbe dugtam.

Éjszaka aztán újra kimerészkedtem vele az utcára. Éjjel jobb volt a helyzet. Behajítottam a legközelebbi szemetesbe, és megkönnyebbülten lefeküdtem.

Ezután, az utcákat járva, kezdtem alaposabban körülnézni. Minden utcának szeme és füle volt. Itt egy házmeister, ott egy őr, amott egy mozdulatlan alak fekszik nyugágyban, kicsit távolabb egy férfi ácsorog tétlenül, és bámul. Ezeknek az embereknek egy jó része semmi konkrét dolgot nem csinál, de tekintetük egymást keresztező, összefüggő, szoros megfigyelési hálót alkot, amely átfogja az utca egész terét, így ott semmi sem történhet úgy, hogy azt időben ki ne szimatolnák, észre ne vennék. Észre ne vennék és be ne jelentenék.

Érdekes téma ez – fölösleges emberek az erőszak szolgálatában. A fejlett, megállapodott, megszervezett társadalom pontosan körülírt, meghatározott szerepek összessége, amit azonban a legkevésbé sem állíthatunk a harmadik világ városi lakosságának nagyobb részéről. Ezekben a városokban egész negyedeket töltenek meg kialakulatlan, szétfolyó, határozott besorolás, pozíció vagy rendeltetés nélküli tömegek. Ezek az emberek bármely pillanatban, bármilyen okból összecsődülhetnek, zajongó sereget, tömeget alkothatnak, amelynek mindenről van véleménye, mindenre van ideje, szeretne valamiben részt venni, szerepet vállalni, de senki sem vet rá ügyet, senki sem tart rá igényt.

Minden diktatúra kiveti hálóját erre a tétlen magmára, s így nem kell nagy költséggel hivatásos rendőrhadsereget sem fenntartania. Elég, ha ezekért a helyüket kereső emberekért nyúl. Ha azt érezteti velük, hogy valamire alkalmasak lehetnek, hogy valaki számít rájuk, hogy észrevették őket, hogy nekik is lehet valamilyen jelentőségük.

Az ilyen kapcsolat mindkét félnek hasznos: az utca embere azzal, hogy szolgálatot tesz a diktatúrának, kezdi azt érezni, hogy ő is a hatalom része, fontos és jelentős személy, ráadásul, mivel általában valamilyen kisebb lopás, verekedés, csalás volt a kontóján, most egyre inkább büntelennek érzi magát, a diktatúra viszont olcsó, sőt ingyenes, elszánt és mindenhol jelenlévő ügynök-spiclire lel benne. Néha egyébként nehéz is ügynöknek nevezni az ilyen embert, mert csupán olyasvalaki ő, aki szeretné, ha a hatalom észrevenné, ügyel rá, hogy látható legyen, felhívja magára a figyelmet, mindig készséges, szolgálatkész.

Egyszer, amikor kijöttem a szállodából, egy ilyen ember (gyanítottam, hogy közülük való, mert mindig ugyanazon a helyen ácsorgott, valószínűleg saját külön körzete volt) megszólított, hogy menjek vele, mutat nekem egy régi mecsetet. Általában is hiszékeny vagyok, a gyanakvást pedig nem a józan ész megnyilvánulásának tartom, hanem jellemhibának, s itt ráadásul az a tény, hogy a spicli mecsetlátogatást ajánlott, és nem a rendőrségre vezetett, olyan megkönnyebbülést, sőt örömet szerzett, hogy gondolkodás nélkül elfogadtam az ajánlatot. Az illető rendes ruhát viselt, udvarias volt, és elég jól beszélt angolul. Azt mondta, Ahmednek hívják. – Én pedig Ryszard vagyok, de mondd csak, hogy Richard, úgy könnyebb lesz neked.

Előbb gyalogolunk. Aztán jó sokáig buszozunk. Leszállunk. Valamelyik régi negyedben lehetünk, szűk utcácskák, keskeny sikátorok, apró terecskék, eldugott zugok, szoros átjárók, szürkésbarna, ferde agyagfalak, hullámos pléhtető. Aki ide betéved, és nincs kísérője, többet innen ki nem jut. Csak itt-ott van valamiféle ajtó a falakban, de ezek az ajtók is be vannak zárva, be vannak riglizve. Sehol senki. Néha árnyékként elsuhan egy-egy asszony, néha felbukkan egy csapat gyerek, de Ahmed kiáltására mindjárt el is tűnnek a gyerkőcök.

Igy jutunk el egy tömör fémkapuzhoz, amelyen megbeszélte jel szerint kopogtat Ahmed. Bentről szandálsurrogás hallatszik, majd hangos kulcszörögés a zárban. Meghatározhatatlan korú és külsejű ór jelenik meg a kapuban, s néhány szót vált Ahmeddel. Kicsi, zárt előtéren keresztül a minaret földbe süllyedt ajtajához vezet minket. Az ajtó nyitva áll, a két férfi mutatja, hogy lépjek be. Odabent sűrű homály, de azért látni a jókora gyárkéményre emlékeztető minaret belső falába mélyesztett kanyargós lépcső körvonalát. Ha az ember fölnez, észreveszi, hogy fönt, valahol a magasban, dereng egy világosabb pont, amely innen letről olyan, mint távoli, sápadt csillag – az ott az égbolt.

– We go! – mondja félig buzdító, félig parancsoló hangon Ahmed, aki korábban azzal biztatott, hogy a minaret tetejéről egész Kairót látni fogom. – Great view! – biztosított. És elindulunk. Kezdetből fogva baljóslatú az egész. A lépcső keskeny és csúszós a rászóródott homoktól és vakolattól. S ami még rosszabb, hogy nincs semmiféle korlát, vaskapocs, fogantyú, kötél vagy bármi, amibe kapaszkodni lehetne.

Nem baj – megyünk.

Csak megyünk, megyünk.

Az a legfontosabb, hogy az ember ne nézzen le. Se le, se föl a magasba. Csak előre, maga elé, a legközelebbi pontra, a szeme magasságában lévő lépcsőfokra. Ki kell kapcsolni a képzeletet, mert az mindig félelmet gerjeszt. Jó volna most valamiféle jóga, valamiféle nirvána és tantra, valamilyen karma vagy moksa, bármi, ami lehetővé tenné, hogy ne gondolkozzam, ne érezzek, ne létezzem.

Nem baj – megyünk.

Csak megyünk, megyünk.

Sötét van, és keskeny a lépcső. Meredek és kanyargós. Ha a mecset működne, innen, a minaret tetejéről szólítaná naponta ötször a müezzin imához a hívőket.

Elnyújtott, énekekre, gyakran nagyon szép, emelkedett, megható, romantikus énekekre emlékeztető kiáltások ezek. Semmi jel sem mutatott azonban arra, hogy a mi minaretünket valaki is használná. Évek óta elhagyott, dohos, áporodott szagú, poros hely volt.

Nem tudom, hogy az erőfeszítéstől-e, vagy valamilyen határozatlan, ám egyre növekvő félelemtől, de fáradtság lett rajtam úrrá, s lelassítottam, mire Ahmed ösztökélni kezdett.

– Up! Up! – Mivel pedig mögöttem haladt, lehetetlenné tette, hogy visszaforduljak, elmeneküljek. Nem tudtam volna őt kikerülni, hiszen oldalt ott tátongott a mélység. Nem baj, gondoltam, megyünk tovább.

Csak megyünk, megyünk.

Már olyan veszélyes magasságban lépdeltünk a korlát és kapaszkodó nélküli lépcsőn, hogy minden hirtelen mozdulatra mindketten több emeletnyit zuhantunk volna. Az érinthetetlenség paradox kapcsa fűzött össze bennünket – aki meglöki a másikat, maga is lerepül vele.

Ez a szimmetrikus viszony azonban később megváltozott, mégpedig az én hátrányomra. A lépcső végén, fönt a csúcson, a minaretet szűk kis terasz vette körül – ez volt a müezzín helye. Az ilyen erkélyt általában falazott vagy fémből készült korlát védi. Itt alighanem fémkorlát lehetett valamikor, de az évszázadok során megette a rozsdá, mert a falba vájt keskeny kilépőnek semmiféle védőfala nem volt. Ahmed gyöngéden kitolt a teraszocskára, ő maga pedig a lépcsőn állva, biztonságosan támaszkodva az ajtónyílásba, így szólt:

– Give me your money.

A pénz a nadrágzsebemben volt, és attól félttem, hogy még egy olyan jelentéktelen kis mozdulattól is, mint a pénz kivétele, lezuhanhatok. Ahmed észrevette habozásomat, és már élesebben ismételte meg:

– Give me your money!

Fölfelé néztem az égre, még véletlenül sem lefelé, és óvatosan, nagyon óvatosan a zsebembe nyúltam, majd lassan, nagyon lassan kivettem a tárcámat. Ahmed szó nélkül elvette, megfordult, és elindult lefelé a lépcsőn.

Nekem minden centiméter óriási nehézséget jelentett a nyitott terasztól az első lépcsőfokig terjedő, nem egészen egyméteres szakaszon. Aztán a kényszerűvé, ahogy lefelé haladtam elnehezült, lebénult, meg-megbicsakló ólomlábakon.

Az őt kinyitotta a kaput, és egy csapat gyerek (a legjobb idegenvezetők az ilyen sikátorokban) elkísért egy taxihoz.

Néhány napig még a Zamalek negyedben laktam. Ugyanazon az utcán jártam be a városba. Naponta találkoztam Ahmeddel. Mindig ugyanazon a helyen állt, őrizte a körzetét.

Arcizma sem rezdült, amikor rám nézett, mintha sohasem találkoztunk volna.

És gondolom, én is ugyanúgy néztem rá vissza, mintha sohasem találkoztunk volna.

Armstrong koncertje

Kartúm, Aba, 1960.

Amikor kijöttem a kartúmi repülőtérrel, ezt mondtam a taxisofőrnek: – Victoria Hotel. Ő azonban szó nélkül, mindenféle magyarázkodás és mentegőzés nélkül elvitt egy másik szállodába, a Grandba.

– Mindig ez történik – mondta aztán egy líbiai vendég, akivel összeismerkedtem –, ha fehér ember érkezik Szudánba, azt gondolják, hogy csakis angol lehet az illető, ha pedig angol, akkor természetesen a Grandban kell laknia. Egyébként jó találkozási pont, esténként mindenki ide sereglik.

A sofőr, amikor a csomagtartóból kivette a bőröndömet, másik kezével félkört írt le, hogy megmutassa, milyen kilátásban lesz részem, és büszkén így szólt: – Blue Nile! Lenéztem a szürkészöld színű folyóra – nagyon széles volt és fürgén folyt tova. A szálloda hosszú, árnyékos terasza a Nílusra nézett, a folyótól széles sugárút választotta el, amelyet öreg, ágas-bogas fügefák szegélyeztek.

A szobában, amelybe felkísért a portás, plafonra erősített ventilátor zümmögött, de egyáltalán nem hűtötte, csupán kavarta a fullasztóan forró levegőt. Nagy itt a hőség, gondoltam, s úgy döntöttem, kimegyek a városba. Nem tudtam, mit teszek, mert alig tettem meg néhány száz métert, rá kellett döbennem, hogy csapdába estem. Az égből tűző forróság szinte odaszegezett az aszfalthoz. Lüktetni kezdett a fejem, alig kaptam levegőt. Éreztem, hogy nem tudok továbbmenni, ugyanakkor az is tudatosodott bennem, hogy a visszatéréshez sincs elég erőm. Pánikba estem, mert az volt a benyomásom, hogy ha azonnal nem húzódok árnyékba, a forró nap megöl. Lázasan tekingéltem jobbra-balra, de csak annyit láttam, hogy én vagyok közel s távol az egyetlen mozgó lény, hogy körülöttem minden élettelenül, bezárkózva, aléltan várakozik. Sehol egy ember, sehol egy állat.

Istenem, mit tegyek?

A nap meg csak zúdíjtja rám a meleget, mintha nagykalapáccsal verné a fejemet. A szálloda túl messze van, a közelben meg sehol sincs egy épület, egy bódé, egy tető, bármi, ami megmenthetne. Egy nem túl távoli mangófa volt a legközelebb, elvonszoltam magam odáig.

Elértem a fa törzsét, lecsúsztam a földre, az árnyékba. Az árnyék ilyen esetekben teljesen materiális dolog, a test ugyanolyan mohón fogadja be az árnyékot, mint szomjúságtól kicserepesedett ajkak egy kortynyi vizet. Enyhet ad, oltja a szomjat.

Délután az árnyékok megnyúlnak, növekszenek, lassan egymásra rakódnak, aztán sötétedni kezdenek, végül egészen feketék lesznek – beesteledik. Az emberek felélednek, visszatér életkedvük, üdvözlik egymást, beszélgetnek nagy elégedetten, hogy valahogyan túléltek a kataklizmát, vagyis a soron következő pokoli napot. A városban megindul a forgalom, az úttesten egymást érik az autók, megtelnek az üzletek és a bárak.

Kartúmban két cseh újságíróra várok, együtt fogunk utazni Kongóba. Kongó lángokban áll, polgárháború pusztít az országban. Ideges vagyok, mert a két cseh, akinek Kairóból kellett volna repülővel érkeznie, nincs sehol. Nappal kép-

telenség a felforrósodott városban mászkálni. A szobában is nehéz megmaradni – túl meleg van. És a teraszon sem lehet sokáig kibírni, mert percenként odajön valaki az emberhez és faggatózik – ki vagyok? Honnan származom? Hogy hív-nak? Miért jöttem ide? Akarok-e üzletet kötni? Ültetvényt vásárolni? Ha nem, akkor hova utazom innen? Egyedül vagyok? Van családom? Hány gyerekem van? Mit csinálnak? Voltam-e már Szudánban? Hogy tetszik Kartúm? És a Nílus? És a szállodám? És a szobám?

A kérdezősködésnek valójában sosincs vége. Az első napokban még udvaria-san válaszolgotok. Mert hátha valaki őszinte érdeklődéssel, a helyi szokásoknak megfelelően faggatózik. Az is lehet, hogy a kérdezősködők a rendőrség emberei – jobb nem ingerelni őket. Az ilyen érdeklődők általában csak egyszer bukkannak fel, másnap újak jönnek, egymásnak adnak kézről kézre, mint a stafétabotot.

Ketten azonban – mindig együtt járnak – gyakrabban bukkantak fel. Rendkívül rokonszenvesek voltak. Egyetemisták, akiknek most sok az idejük, mert az ura-lomra jutott katonai junta vezetője, Abboud tábornok bezáratta az egyetemet, lévén az a nyugtalanság és lázadás fészke.

Egy nap, óvatosan jobbra-balra tekingélve, azt mondják, adjak nekik néhány fontot, vesznek rajta hasist, aztán kimegyünk vele a városon kívülre, a sivatagba.

Hogyan reagáljak ilyen ajánlatra?

Sosem szívtam még hasist, vajon milyen hatást fejt ki az emberre? Másfelől viszont, hátha ezek ketten a rendőrség emberei, akik be akarnak zárni, hogy aztán pénzt csaljanak ki tőlem vagy deportáljanak. Ráadásul mindjárt most, nagyszerűnek ígérkező utazásom legelején? Félek, nem tudom, mi lesz, de végül a hasist választom, pénzt adok a két diáknak.

Estefelé megjelennek egy ütött-kopott, nyitott tetejű terepjáróval. Csak az egyik lámpája világít, de az olyan erősen, akár egy légelhárító reflektor. Ez a fény kettéhasítja az áthatolhatatlan, fekete falként ellenálló trópusi sötétséget, amely egy pillanatra szétnyílik, hogy beengedje az autót, de amint elhaladt, máris újra összezáródik. Ha a kátyúk nem dobálnák a járművet, azt hihetné az ember, hogy egy helyben áll egy zárt helyiségben.

Mehettünk vagy egy órát, az egyébként ócska, csupa kátyú aszfalt már régen véget ért, sivatagi úton haladtunk tovább, amelyet helyenként hatalmas, bronzos fényű sziklák szegélyeztek. Az egyiknél éles kanyart vettünk, mentünk még egy kicsit, majd a sofőr hirtelen megállt. Meredek folyóparthoz értünk, odalent ezüsstösen fénylett a holdsütötte Nílus. A táj tehát eszményi minimumra redukálódott – sivatag, folyó, hold: ennyi volt ebben a pillanatban az egész világ.

Az egyik szudáni elővett egy megkezdett kis laposüveget, a benne lévő mara-dék whiskyből mindhármunknak jutott egy-egy korty. Aztán gondosan sodort két vastag cigarettát, egyiket a társának adta, a másikat nekem. A gyufa fényé-nél megpillantottam a sötétből hirtelen kibukkanó fekete arcát, csillogó szemét, amellyel úgy nézett rám, mintha valamin töprengene. Lehet, hogy mérget adott nekem, gondoltam, de azt már nem tudom, hogy a lehetséges méregről gondol-tam-e ezt, vagy bármi másról, mert már egy másik világba kerültem, amelyben semminek nem volt súlya, és minden mozgásban volt. Ez a mozgás lágy volt,

puha és hullámzó. Gyöngéd ringatás. Sehol rohanó sietés, sehol erőszakos kitörés, minden csupa nyugalom és csend. Kellemes érintés. Álom.

A legszokatlanabb azonban a súlytalanság állapota volt. Nem az az esetlen, otromba súlytalanság volt ez, amelyet az űrhajósoknál látunk, hanem hajlékony, ügyes, légies súlytalanság.

Arra nem emlékszem, hogyan kezdtem repülni, de arra tökéletesen emlékszem, hogy lebegek a határtalan térben, amely fekete ugyan, de nagyon, szinte fénylően világos is, úszom mindenféle színes karikák között, amelyek szétrebbennek, keringenek, betöltik az egész teret, s amelyek könnyű, körbe forgó abróncsokra, a gyerekek hulahoppkarikáira emlékeztetnek.

Lebegés közben az az érzés jelenti a legnagyobb örömet, hogy megszabadultam saját súlyomtól, az ellenállástól, amelyet testünk tanúsít, attól a makacs, könyörtelen szembehelyezkedéstől, amellyel lépten-nyomon szembesülünk. Lám csak, kiderült, hogy testünk nem feltétlenül az ellenségünk, hanem, jöllehet ilyen szokatlan körülmények között, lehet a barátunk is.

Látom magam előtt a terepjáró motorháztetőjét, szemem sarkából pedig a repedezett visszapillantó tükröt. A látóhatár erősen rózsaszín, a homok grafit-szürke színű. A Nílus ebben a kora hajnali órában majdnem sötétkék. Ülök a nyitott terepjáróban, és majd megfagyok. Ráz a hideg. Ilyenkor a sivatagban csontig hatoló, szibériai hideg van.

Mire azonban visszaérünk a városba, fölkel a nap, s azonnal hőség támad. Szörnyen fáj a fejem. Egyetlen dologra vágyom: aludni. Aludni. Csak aludni. Nem mozdulni. Nem létezni. Nem élni.

Két nappal később eljött a szállodába a két szudáni, hogy megkérdezzék, hogy érzem magam. Hogy érzem magam? Ó, jaj, barátaim, hogy én hogy érzem magam? Igen, hogy érzed magad, mert ide érkezik Armstrong, holnap fog föllépni a stadionban.

Azonnal meggyógyultam.

A kicsi, lapos stadion messze, a városon túl volt, úgy ötezren férhettek el benne. De még így is csak félig telt meg. A gyepek közepén felállított színpad elég rosszul volt megvilágítva, de mi közel ültünk, és Armstrongot is, szerény zenekarát is jól láttuk. Fülledt, forró este volt, s amikor Armstrong kijött a színpadra, már vizes volt, mert a nagy melegben zakót és csokornyakkendőt viselt. Mindenkit üdvözölt: magasra emelte kezét, benne aranyosan csillogó trombitájával, és azt mondta az ócska, recsegő mikrofonba, hogy örül, amiért Kartúmban játszhat, de nemcsak örül, hanem boldog is, aztán elnevette magát a széles, nyitott, mindenkire átragadó nevetésével. Másokat is nevetésre készítő gesztus volt ez, ám a stadion tartózkodóan hallgatott, a közönség nem nagyon tudta, hogyan kellene viselkednie. Megszólalt a dob és a nagybőgő, és Armstrong a helyhez és időhöz leginkább illő dallal kezdte – „Sleepy Time Down South”. Valójában nehéz az embernek megmondania, mikor hallotta először Armstrong hangját, de van abban a hangban valami, ami miatt úgy érezzük, hogy mindig is

ismertük, s amikor elkezd énekelni, mindenki a hozzáértők őszinte meggyőződésével mondja: – Hát igen, ez ő, Satchmo!

Hát igen, ő volt az, Satchmo. Elénekelte a „Hello Dolly, this is Louis, Dolly”-t, a „What a Wonderful World”-öt és a „Moon River”-t, és elénekelte az „I touch your lips and all at once the sparks go flying, those devil lips” kezdetű dalt, de a közönség továbbra is csöndben ült, nem tapsolt. Nem értették a szöveget? Vagy az ő mozlim ízlésüknek túl sok volt az ennyire nyíltan megfogalmazott erotika?

Armstrong minden szám után, de még játék és éneklés közben is, nagy fehér zsebkendővel törölgette arcát. A zsebkendőket szünet nélkül váltogatata egy ember, aki mintha külön ezzel a céllal utazgatott volna Afrika-szerte Armstronggal. Később észrevettem, hogy egész szatyornyai zsebkendő volt ott, talán több tucatnyi is.

A koncert után az emberek hamar szétszéledtek, eltűntek az éjszakában. Meg voltam rökönnyödve. Hallottam, hogy Armstrong koncertjei mindenütt lelkese-dést, őriöngést, extázist váltanak ki. A kartúmi stadionban semmi ilyesmit nem tapasztaltam, pedig Satchmo sok afrikai songot énekel, olyanokat, amelyek Amerika déli államaiba – Alabamába és Louisianába – hurcolt rabszolgáktól származnak (maga Armstrong is itt született). Csakhogy az a régi és a mostani Afrika két külön világ, amelyeknek nincs közös nyelvük.

A két szudáni visszavitt a szállodámba. Leültünk a teraszon, hogy igyunk egy limonádét. Pár perc múlva Armstrongot is meghozta egy autó. Megkönnyebbülten ült le egy kis asztalhoz, azaz inkább lerogyott a székre. Termetes, kövér férfi volt széles, csapott vállakkal. A pincér hozott neki egy narancsszörpöt, amelyet egy hajtásra megivott. Azután még egyet és még egyet. Ült fáradtan, lehajtott fejjel, szótlannul. Hatvanéves volt ekkoriban, és – amiről nem tudtam – már beteg volt a szíve. A koncerten fellépő Armstrong és az, akit közvetlenül a koncert után láttam, két különböző ember volt: az első – vidám, nyájas, feldobódott, hatalmas hangerővel megáldott, igen széles skálán trombitáló férfi; a másik – elnehezült, kimerült, erőtlén, barázdált arcú, letört ember.

Aki elhagyja Kartúm biztonságos falait és elindul a sivatagba, tudnia kell, hogy veszélyes csapdák leselkednek ott rá. A homokviharok szünet nélkül változtatják a táj képét, áthelyezik a tájékozódási pontokat, ha pedig az utazó az ilyen kiszámíthatatlan természeti események következtében utat téveszt, biztos halál vár rá. A sivatag rejtélyes és félelemkeltő. Senki sem indul el a sivatagba magányosan, hiszen senki sem képes annyi vizet vinni magával, hogy egyebek-ről már ne is beszéljünk, amennyivel eljuthat egyik kúttól a másikig.

Egyiptomi utazása során Hérodotosz, aki tudta, hogy a Szahara veszi körül, előrelátó módon mindig a Nílus közelében halad előre. A sivatag napsütötte tűz, márpedig az egyiptomiak szerint a *tűz eleven állat, amely mindent felfal, amit adnak neki, s ha jóllakott, táplálékával együtt elenyésczik*. És példaként elmeséli, hogy amikor a perzsák királya, Kambüszész elindult Egyiptom meghódítására, azután pedig délre fordult, hogy elfoglalja Etiópiát, serege egy részét a Szahara

oázisaiban élő ammóniosz törzs ellen küldte. Ez a Thébaiból indított seregrész hét napig tartó sivatagi menetelés után elért Oaszisz városába. *Idáig tehát állítólag még eljutott a sereg, de hogy utána mi történt vele, senki nem tudná megmondani, legfeljebb talán az ammónioszok, vagy akik tőlük hallottak róla. Mert nem jutottak el az ammónioszokig, de vissza sem tértek. Maguk az ammónioszok ezt mesélik. A sereg Oasziszból elindult feljűk a sivatagon át, mintegy félúton jártak, amikor reggeli étkezés közben iszonyú forgószél támadt dél felől; elsodorta őket a szél, maga alá temette a homok, mind egy szálig eltűntek.*

Megérkezett a két cseh – Dušan és Jarda –, s azonnal indultunk Kongóba. Kongói oldalon az első helység egy Aba nevű út menti település volt. Hatalmas zöld fal árnyékában helyezkedett el, a fal pedig nem volt más, mint a dzsungel kezdete, mert a dzsungel itt olyan hirtelen nőtt ki a földből, mint meredek hegy egy síkság közepén.

Abában volt egy benzinkút és néhány üzlet. Az árnyéket korhadt faárkádok biztosították, alattuk néhány férfi üldögélt tétlenül, mozdulatlanul. Csak akkor élénkültek fel, amikor magálltunk, s az iránt érdeklődtünk, hogy mi vár ránk az ország belsejében, és hogy hol válthatnánk át fontjainkat helyi frankra.

A megkérdezett férfiak görögök voltak, olyan kolóniát alkottak, amilyenek százsámra alakultak szerte a világon már Hérodotosz idején is. Ez a település-fajta, úgy látszik, a mai napig megőrződött közöttük.

Nálam volt egy Hérodotosz-kötet is, s amikor elkészöntünk, megmutattam az egyik görögnek. Meglátta a borítón a nevet, és elmosolyodott, de úgy, hogy nem tudtam megállapítani, vajon a büszkeségét fejezi ki a mosollyal vagy a tanácsatlanságát, amiért fogalma sincs róla, hogy kiről van szó.

(A Hérodotosz-idézetek az Európa Könyvkiadó által 1989-ben Muraközy Gyula fordításában kiadott *A görög-perzsa háború* című könyvből valók.)
(folytatjuk)

Fordította: Szenyán Erzsébet